

А. З. Сорока*

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ІНОЗЕМНИХ ГРОМАДЯН, ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Злочин, як соціальне явище, є об'єктом вивчення кримінального права, кримінології, криміналістики, психології та інших наук. З метою вирішення завдань наукових досліджень спеціалісти різних напрямів вивчають конкретні злочини, види (групи) злочинів та особливості злочинної діяльності. Результати таких досліджень використовуються для пізнання окремих сторін злочину, відпрацювання рекомендацій по їх ефективного розкриття та розслідування.

Зростаюча кількість іноземних громадян, які прибувають в Україну в порядку різного співробітництва; відкриття спільних фірм та підприємств, участь іноземного капіталу в розвитку української економіки, активні міграційні процеси — все це об'єктивно сприяє збільшенню числа іноземців, які стають суб'єктами національного права, у тому числі і у сфері кримінального судочинства.

За наявними даними протягом останніх трьох років кількість злочинів, які вчинені іноземними громадянами та у відношенні іноземних громадян на території України, мають тенденцію до зростання¹. Як свідчить аналіз діяльності органів дізнання та досудового слідства, розслідування кримінальних справ за участю іноземних громадян, (останні стикаються з правовими, процесуальними, криміналістичними та організаційними проблемами), обумовлені особливостями правового статусу іноземних громадян в Україні, відмінними рисами соціально-психологічних якостей особи іноземця, криміналістичними особливостями злочинів, які вчиняються іноземцями, або ж у відношенні них.

На нашу думку, з метою розробки найбільш оптимальних форм, методів і засобів розкриття та розслідування цієї категорії злочинів, в першу чергу, потребують уточнення особливості правового статусу іноземних громадян, які беруть участь у кримінальному судочинстві.

Конституційні та міжнародні аспекти правового статусу іноземних громадян розглядалися у працях Л. Галенської, А. Арбузкіна, В. Яровського, В. Назарова, В. Кисилія, В. Пастухова, М. Богуславського. Процесуальні основи участі іноземних громадян у різних сферах суспільних відносин та їх правовий статус були предметом наукового дослідження у працях В. Цепельова, Ф. Агаєва, О. Бастрикіна, О. Александрової, Н. Маришевої та інших вчених.

А тому ми поставили перед собою завдання щодо дослідження особливостей правового статусу іноземних громадян та визначення критеріїв класифікації іноземців, що впливають на правовий статус іноземних громадян, які беруть участь у кримінальному судочинстві.

Основою правового положення особи, як в конституційному, так і в міжнародному праві, є її громадянство².

Громадянство — це юридичний факт, який породжує правовий зв'язок людини з державою, що виражається в сукупності їх взаємних прав та обов'язків.

© Сорока А. З., 2007

* викладач кафедри кримінального процесу та криміналістики Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

¹ Статистичні дані Державної судової адміністрації України за 2003-2005 роки // <<http://court.gov.ua/home/getfile.php?id=13906>>.

² Боярс Ю. Р. Вопросы гражданства в международном праве. — М., 1986. — 160 с., Галенская Л. Н. Правовое положение иностранцев в СССР. — М., 1982. — 159 с.

З точки зору правового положення мешканців держави розподіляють на її громадян, іноземних громадян та осіб без громадянства (апатридів). У деяких державах, у тому числі й Україні, визнаються, хоча і з деякими умовностями, особи, які мають подвійне громадянство (біпатриди). Належність особи до громадянства певної держави має суттєве для нього значення, оскільки кожна держава, як правило, має свої особливості, які витікають з її історичного минулого, соціального, політичного, економічного і культурного розвитку. Можна стверджувати, що розвиток міжнародного співробітництва у сфері прав людини призводить до постійного зближення законодавств різних держав у сфері, що стосується громадянства. Але розбіжності в правовому положенні громадян різних держав все ще залишаються суттєвими.

З метою аналізу особливостей правового статусу іноземних громадян, які беруть участь у кримінальному судочинстві, важливо визначитися, перш за все, з поняттям “іноземний громадянин”.

На сьогодні поняття “іноземець” визначається по-різному. Серед вчених відсутня єдина точка зору щодо дефініції даного терміну. Так, Л. Н. Галенська під іноземцем вважає особу, яка не являється громадянином даної держави та володіє громадянством іншої держави або ж не володіє громадянством ні однієї з держав”³.

З точки зору А. М. Арбузкіна: “Під іноземцем розуміється фізична особа, яка знаходиться у правовому зв’язку з державою, не володіє її громадянством та яка перебуває у громадянстві (підданстві) іншої держави”⁴.

Ми розділяємо позицію В. П. Лаврова, який вважає, що “іноземними громадянами вважаються особи, які не володіють громадянством країни знаходження, та які мають докази своєї приналежності до громадянства інших держав”⁵.

В законодавстві України це поняття законодавчо закріплене в ст. 1 Закону України “Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства” від 04.02.1994 року та в ст. 1 Закону України “Про громадянство” від 18.01.2001 року (нова редакція закону), згідно яких іноземцями вважаються особи, які не перебувають у громадянстві України і є громадянами (підданими) іншої держави або держав”⁶.

Враховуючи особливості правового статусу іноземних громадян, працівники правоохоронних органів — слідчі, оперативні працівники, дізнавачі — при розслідуванні кримінальних справ за участю іноземних громадян повинні переконатися у тому, чи дійсно суб’єкт є іноземним громадянином та яким об’ємом прав, свобод та обов’язків він володіє. Встановивши приналежність особи кримінального судочинства, до громадянства іншої держави, працівники правоохоронних органів відразу можуть зіткнутися з деякими кримінально-процесуальними та криміналістичними особливостями проведення розслідування цієї категорії справ.

Із врахуванням різноманіття суспільних відносин, в яких беруть участь іноземні громадяни, їх правовий статус включає конституційний, цивільно-правовий, кримінально-правовий та інші аспекти, які знаходяться у системній єдності.

Правовий статус іноземних громадян в Україні визначається на основі міжнародних договорів України з різними країнами, відповідно до Конституції

³ Галенская Л. Н. Указ. работа. — С. 7.

⁴ Арбузкин А. М. Государственно-правовой статус иностранных граждан в социалистических странах Европы. — М., 1983. — С. 7.

⁵ Лавров В. П. Криминалистика: Учебник для вузов МВД России. Т. 2: Техника, тактика, организация и методика расследования преступлений / Редкол.: Смагоринский Б. П. (отв. редактор), Волинский А. Ф., Закатов А. А., Филиппов А. Г. — Волгоград, 1994. — С. 516.

⁶ Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 04.02.1994 р. // ВВР. — 1994. — № 23. — Ст. 161; Про громадянство: Закон України від 18.01.2001 р. // ВВР. — 2001. — № 13. — Ст. 65.

України та іншим законодавством країни перебування про правове положення іноземних громадян у ній. Усі категорії іноземних громадян володіють тим чи іншим об'ємом прав, свобод, обов'язків, знаходячись у правовому зв'язку з державою перебування. Сукупність прав, свобод та обов'язків іноземців складає їх правовий статус, який включає у себе також правоздатність та гарантії, які забезпечуватимуть реалізацію наданих їм прав та свобод.

Іноземні громадяни на території України користуються процесуальними правами нарівні з українськими громадянами за виключенням іноземних громадян, які володіють імунітетами від кримінальної юрисдикції України. Так, згідно ч. 1 ст. 26 Конституції України, "Іноземні громадяни та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України"⁷. В силу цього, іноземці практично ніколи повністю не урівнюються з громадянами України в правах і обов'язках, тобто об'єм їх правового статусу в будь-якому випадку дещо менший⁸.

Практика розслідування кримінальних справ за участю іноземних громадян показує, що іноземні громадяни, перебуваючи в Україні та беручи участь у кримінальному судочинстві, наділені правом на виконання самих різноманітних процесуальних функцій: виступати у якості потерпілих, свідків, підозрюваних, обвинувачених, понятих, статистів тощо. Але в якій би ролі не опинився іноземний громадянин, факт його участі в кримінальному процесі надає досудовому розслідуванню характерних особливостей не тільки кримінально-процесуального, але і міжнародно-правового, кримінально-правового та криміналістичного значення. Через це, при розслідуванні справ про злочини за участю іноземних громадян особи, які проводять розслідування, зустрічаються з перешкодами, які обумовлені: особливостями правового статусу іноземних громадян в Україні, специфікою соціально-психологічних властивостей особи, криміналістичними особливостями злочинів за участю іноземних громадян тощо.

Усіх іноземних громадян, які перебувають на території України, можна розподілити на окремі групи. В юридичній науці досить часто здійснювались спроби класифікувати іноземних громадян у залежності від ступеня юридичної підлеглості державі перебування, по відношенню до громадянства тієї чи іншої країни, мети та часу перебування іноземних громадян в країні. Пропонувались варіанти класифікацій і за іншими критеріями. На нашу думку, з цього приводу вірно зазначає Т. Назаров, який вважає, що приналежність іноземця до тієї чи іншої групи має важливе практичне значення, оскільки об'єм прав та обов'язків іноземців, іншими словами правовий статус, залежить від того, до якої категорії вони відносяться⁹.

Узагальнення результатів вивчення наукових праць з даного питання, а також нормативно-правової бази дозволяє нам запропонувати криміналістичну класифікацію іноземних громадян за наступними критеріями:

1. Тривалість перебування іноземних громадян в Україні:

- а) постійно проживають в Україні, та які мають документи на право проживання;
- б) тривалий час знаходяться в країні (студенти, аспіранти, представники різних фірм, працівники за трудовим договором, журналісти, особи

⁷ Конституція України від 28.06.1996 р. // ВВР. — 1996. — № 30. — Ст. 141.

⁸ Назаров Т. К. Правовий статус іноземців в Україні: Учебний посібник. — К.: НВТ "Правник" — НАВСУ, 1997. — С. 24.

⁹ Там само. — С. 32.

дипломатичного корпусу);

в) тимчасово перебувають в Україні (туристи, члени екіпажів судів, спортсмени, артисти, особи, які слідують транзитом, та інші).

2. Метою перебування в Україні:

а) іноземні громадяни, які прибули по службових справах та міждержавними домовленостями;

б) іноземці, які прибули для вирішення громадських, політичних, економічних, торгових, науково-технічних та інших завдань;

в) іноземні громадяни, які прибули по особистих справах (за запрошеннями родичів, знайомих, студентів);

г) іноземні громадяни, які перетинають Україну транзитом.

3. Характером належності до однієї чи декількох держав, регіонів, континентів:

а) азіати;

б) американці;

в) африканці;

г) європейці;

д) інші.

4. Характером віросповідання або належності до різних релігійних конфесій:

а) православні;

б) католики;

в) мусульмани;

г) інші.

5. Ступінню підлеглості юрисдикції України:

а) іноземні громадяни, які підлягають юрисдикції України у повному обсязі нарівні з громадянами України;

б) іноземні громадяни, які володіють дипломатичними імунітетами та привілеями.

6. Законністю перебування на території України:

а) іноземні громадяни, які перебувають на території України на законних підставах;

б) іноземні громадяни, які перебувають на території України незаконно.

Особливе значення для розслідування кримінальних справ за участю іноземних громадян має правовий статус тих, які володіють дипломатичним імунітетом. Дипломатичний імунітет як інститут кримінально-процесуального права відносять до числа інститутів, які тісно пов'язані з однойменним інститутом міжнародного права. В останнього він "запозичує" ряд правових норм для регулювання кримінально-процесуальних відносин, внаслідок чого кримінально-процесуальний інститут дипломатичного імунітету набуває рис змішаного інституту.

Залежно від повноти імунітету всіх іноземних громадян можна поділити на три групи:

1) які перебувають під повною юрисдикцією української держави;

2) які мають дипломатичний імунітет у повному обсязі;

3) які мають обмежений дипломатичний імунітет.

У свою чергу, дипломатичний імунітет має також свої різновиди, до яких відноситься імунітет від кримінальної юрисдикції України; імунітет, пов'язаний із особистою недоторканістю; імунітет від давання показань; імунітет, пов'язаний із недоторканістю приміщень¹⁰.

¹⁰ Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право: Курс лекцій: Навчальний посібник. — К.: Істина, 2005. — С. 413-415.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що об'єм прав, свобод та обов'язків іноземних громадян, які беруть участь у кримінальному судочинстві, залежить від того до якої категорії або групи вони належать. До найбільш важливих особливостей правового статусу іноземних громадян на території України, які суттєво впливають на проведення розслідування злочинів за участю іноземного суб'єкта, необхідно віднести наявність у даної категорії іноземців повного або часткового імунітету від кримінальної юрисдикції України, тобто сукупності прав, пільг, переваг та привілеїв.

Правовий статус іноземних громадян у кримінальному судочинстві визначається перш за все тим об'ємом прав, обов'язків та законних інтересів, який містить у собі кримінально-процесуальний закон за виключенням осіб, які володіють імунітетами або недоторканістю від кримінальної юрисдикції України.

У зв'язку із цим, слідчі, дізнавачі, оперативні працівники повинні знати, уміти та мати навички роботи з іноземними громадянами, які володіють різним об'ємом прав, свобод та обов'язків, що суттєво може впливати на проведення досудового розслідування.

*Стаття рекомендована до друку кафедрою
кримінального процесу та криміналістики Національної академії
Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького
(протокол № 6 від 24 листопада 2006 року)*

